

§ 12. Корань слова (паўтарэнне). Аднакаранёвыя словы і формы аднаго і таго слова

68. Дапоўніце звесткі пра корань. Праілюструйце правіла ўласнымі прыкладамі.

Словы з аднолькавым па значэнні коранем называюць _____, ці _____: ...

Корань — агульная частка _____ слоў: ...

Разгледзьце малюнак. Якой тэме ён прысвечаны?
Як вы разумееце выраз *дрэва жывіцца карэннем*?

69. Прачытайце верш. Вызначце яго асноўную думку. Што з'яўляецца святам для гаспадароў?

Гасцёўня*, гасціннасць і гасці —
У словах ёсць роднае штосьці.
Гасцёўня збірае гасцей:
Гасцюце ў нас як часцей!
Гасцёўня гасцямі багата.
Вітаць вас — для нас гэта свята.
В. Жуковіч.

Выпішыце аднакаранёвыя словы. Вызначце ў іх корань. Абгрунтуйце напісанне арфаграмы «Праваліс **о, э, а**».

Растлумачце значэнне слова *гасцёўня* праз падбор аднакаранёвых. Якая якасць беларусаў перададзена ў прыказцы «Госць на двор — пірагі на стол»?

70. Прачытайце тэкст. На колькі сэнсавых частак яго можна падзяліць? Пра якую сястру расказвае аўтар тэксту?

Друйка — імклівая сястра Брэслаўскіх азёр. Выцякае рака з вялікага вадаёма Дрывяты, на беразе якога месціцца горад Брэслаў. Праз азёры, палі і пералескі^с нясе свае воды Друйка па Брэслаўшчыне да Заходняй Дзвіны^ф. Там, дзе злучаюцца дзве ракі, раскінулася вялікае старажытнае паселішча — Друя. На беларускай зямлі нямала гарадоў і іншых паселішчаў, назвы якіх нарадзіліся ад назваў рэк. Назва горада Полацка паходзіць

ад (П/п)алаты, Пінска — ад (П/п)іны, Беразіно — ад (Б/б)ярэзіны (Паводле С. Гук).

Выпішыце з тэксту аднакаранёвыя словы да назоўніка *Браслаў*. Рас-
тлумачце іх значэнні. Назавіце іншыя групы аднакаранёвых слоў.

Спішыце апошні сказ, раскрываючы дужкі. Вызначце асновы і канчаткі
ў словах.

Корань — галоўная значымая частка слова: *горад* —
гарадскі — *гарадок*.

У аснове заключаецца асноўнае значэнне слова, а ў ко-
рані — агульнае лексічнае значэнне роднасных слоў: *рака*,
рачны, *зарэчны*. Роднаснымі могуць быць словы адной (*лес*,
лясок, *пералесак*) і розных часцін мовы (*сад*, *садовы*,
насадзіць).

71. Назавіце «чацвёртае лішняе» ў кожным радзе. Запішыце рады ад-
накаранёвых слоў. Вызначце ў іх карані. Раскажыце пра змены ў каранях.

1. Зубр, зубрыны, зубрыць, зубраня.
2. Дзень, днець, дзённы, дно.
3. Кніга, кніжны, кнігаўка, кніжка.

Растлумачце значэнне слова *зубрыць*.

Складзіце і запішыце сказы з чацвёртым лішнім словам з кожнага рада.

72. Прачытайце і адгадайце загадку. Чаму тэкст мае такую назву? Рас-
тлумачце значэнне слова *руплівіца* праз падбор аднакаранёвых.

Руплівіца

Вёрткая кабета^п
Працавала лета.
Не мяла,
Не шыла.
Грыбоў насушыла.
Не мыла,
Не прала.

Арэхаў набрала.
Не малола,
Не мясіла.
Гару шышак нанасіла.
Не піла,
Не ела.
Да зімы паспела.

Н. Сторажава.

Якія словы з тэксту маюць амонімы? Запішыце амонімы парамі. Вызначце ў іх карані.

 Каго са сваіх знаёмых вы можаце назваць руплівым чалавекам? Чаму?

73. Далучыце да кораня суфіксы і прыстаўкі. Звярніце ўвагу, што пры ўтварэнні роднасных слоў у карані могуць адбывацца змены.

-вод-, -рэч-, -бяроз-, -горад-, -азёр-.

Складзіце з двума запісанымі словамі словазлучэнні.

74. Прачытайце табліцу. У якой графе запісаны аднакаранёвыя словы, а ў якой — формы аднаго і таго слова? Дайце назвы графам табліцы.

...	...
дрэва	дрэва
дрэвам	дрэўца
на дрэве	драўляны

 Складзіце невялікі тэкст са словамі з першай графы.

Формы слова ўтвараюцца пры яго змяненні (скланенні ці спражэнні): свету, у свеце, светам; вязу, вязеш, вязуць.

Аднакаранёвыя словы з'яўляюцца ў выніку ўтварэння новых слоў: бабёр — бабрана; лётаць — лётчык — лётчыца. Аднакаранёвыя словы маюць розныя значэнні, а формы слоў — аднолькавыя.

75. Прачытайце тэкст. У якой краіне ўзнікла выцінанка? Ці можна яе назваць відам народнай творчасці?

У Беларусі мастацтва выражання з паперы з'явілася ў XVI стагоддзі. Гэта мастацтва вырабу ажурных узораў з белай, чорнай ці каляровай^c паперы называецца *выцінанкай*^{*}, або *выразанкай*. Назва *выцінанка* паходзіць ад

слова *выцінаць* — ‘выразаць што-небудзь з паперы ці іншага матэрыялу’.

Важная асаблівасць выразанак з паперы — сіметрыя¹. Самі ўзоры ч..сцей ге..метрычныя раслінныя. Але нярэ..ка б..ларускія майстры выражаюць і фігуры жывёл людзей. У 2024 годзе беларуская выцінанка ўключана ў Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны ЮНЕСКА (*Паводле часопіса «Вясёлка»*).

Выпішыце ў асобныя групы аднакаранёвыя словы да назоўніка *выразанка* і формы гэтага слова.

Ці з’яўляюцца словы *выцінанка* і *выразанка* роднаснымі?

Спішыце апошні абзац тэксту, устаўляючы прапушчаныя літары і ставячы знакі прыпынку.

 Разгледзьце малюнак выцінанкі. Што на ім адлюстравана?

Якую назву вы далі б гэтай выцінанцы? Чаму?

Да слоў *зубр* і *бусел* падбярыце аднакаранёвыя словы.

выцінанка

Мова ўвесь час знаходзіцца ў развіцці. Словы могуць набыць іншае значэнне, знікаць з ужывання, змяняць сваю марфемную будову. Напрыклад, сёння словы *сталіца*_а, *народ*_а, *гасцінец*_а, *перамога*_а падзяляюцца толькі на карань і канчатак. Раней у іх вылучаліся карані *стал-*, *род-*, *гасц-*, *мог-*.

76. Прачытайце тэкст. Як даўней называлі лекараў і ратавальнікаў?

Словы *веды* і *ведзьма* ў старажытнасці мелі аднолькавы карань. Роднасным для іх з’яўлялася слова *ведаць*. Сёння карань слова *ведзьма* супадае з асновай — *ведзьма*. Раней ведзьмамі называлі лекараў і ратавальнікаў. Яны валодалі глыбокімі ведамі, імкнуліся, каб іх племя не зведала бяды і нястачы (*Паводле З. Дудзюк*).

Выпішыце з тэксту аднакаранёвыя словы да слова *веды* і абазначце ў іх карань. Якія змены адбыліся ў карані пры ўтварэнні роднасных слоў? У якіх формах слова *веды* сустракаецца ў тэксце?

 Знайдзіце ў тэксце апорныя словы. Перакажыце тэкст па апорных словах.

77. Устанавіце адпаведнасць паміж фразеалагізмамі і іх сэнсавымі характарыстыкамі. Запішыце фразеалагізмы, раскрываючы дужкі.

- 1) глядзець у (корань)
- 2) пусціць (корань)
- 3) вырваць з (корань)

- а) ‘трывала, надоўга абаснавацца дзе-небудзь, абзавесціся гаспадаркай’
- б) ‘унікаць у сутнасць якой-небудзь справы’
- в) ‘зусім, канчаткова пазбавіцца ад чаго-небудзь’

Вызначце корань у формах слова *корань*. Якія змены ў ім адбыліся пры змяненні слова?

Складзіце сказы з запісанымі фразеалагізмамі.

§ 13. Прыстаўка як значымая частка слова

78. Прачытайце верш.

Ад расы верасы пасівелі,
А ў бары галасы зазвінелі.^{сн}
Баравік не прывык лезці ў вочы,
Адшукае грыбнік, як ахвочы.

Р. Бензярук.

Выпішыце з тэксту ў пачатковай форме роднасныя словы да дзеясловаў *сівець, звінець, шукаць*. Якой значымай часткай адрозніваюцца аднакаранёвыя словы? Ці змяняецца значэнне слоў пры яе далучэнні?

Прыстаўка — значымая частка слова, якая стаіць перад коранем і служыць для ўтварэння новых слоў: *заехаць, падпісаць, міжмоўны, звышхуткі, супермаркет, гіпергук*.

79. Прачытайце тэкст. Падбярыце да яго загаловак.

Пра **знакамітага** беларуса — Францыска Скарыну я даведалася **даўно**. Яго імем **назвалі** вуліцы ў многіх гарадах нашай краіны. У Мінску і Полацку яму ўстанавілі **помнікі**. У Б..ларусі ў яго гонар назвалі дзве дз..ржаўныя ўзнагароды — м..даль і орд..н.